

ПРИДОНЕС НА МУЛТИКУЛТУРНОТО И МЕЃУРЕЛИГИСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО ДУХОВНИОТ, МОРАЛНИОТ И КУЛТУРНИОТ РАЗВОЈ КАЈ УЧЕНИЦИТЕ

Анета Јовковска

Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“ - Скопје,
Република Македонија,
ajovkovska@yahoo.com

УДК: 37.035:316.723-021.463(497.7)

Апстракт

Глобализација на културата и социо-културните промени кои се случуваат во современото општество, како и интеграцијата и диференцијацијата на националните култури, условуваат актуелизирање на проблемот на мултикултурно образование на младите генерации. Од друга страна, една од основните образовно-воспитни цели како на основното, така и на средното и високото образование е развојот на личноста на ученикот, на неговата духовна и морална култура, која се изразува пред сè, во системот на морални, духовни и граѓански вредности, како и способноста да се живее во време на плодна интеракција со претставниците на другите култури; во потребата да се задржат, зголемат и прошират културните вредности на својот народ, а во исто време да се почитуваат и вредностите на другите народи.

Оттука меѓуетничката и меѓурелигиската толеранција кај учениците претставува активна морална позиција на личноста, која се изразува во готовноста да се признае, прифати, разбере и почитува етничката и религиозната различност и оригиналност при процесот на интеракција на субјектите, а во услови на мултиетничко општество.

Истражувањето на проблемот на формирање меѓуетничка и меѓурелигиска толерантност помеѓу учениците во образовниот систем произлегува од социо-културната ситуација како во Македонија, така и пошироко во глобалната заедница. Во трудот се пренесени ставовите на водечки светски научници кои го истражуваат овој феномен. Понатаму се истражувани и претставени разликите помеѓу учениците од основно училиште од македонска и албанска етничка припадност по однос на изразеното почитување на различните култури и религии и развиени вештини на толеранција, дијалог, почитување и соработка со учениците од друга етничка и религиозна припадност.

Клучни зборови: *мултикултурно образование, толеранција, почитување, вредности, дијалог, соработка.*

1. Вовед

Во денешно време, како во светот, така и во Македонија, за разлика од процесите на глобализацијата, постои актуализација на етничките фактори, кои водат до зголемување на влијанието на етничката припадност во јавната свест. Ова предизвикува пораст на нетолерантните ставови во општеството, кое пак, овозможува да се појави ризик од етнички конфликти. На тој начин, претставува закана за стабилноста на општеството и интегритетот на државата. Оттука произлегува неопходноста и важноста за развој на меѓуетничката и меѓурелигиската толеранција – процеси, кои најдобро може да се постигнат преку образованието.

Во последниве години, толерантноста во образованието е претставена како активна морална сила, позиција и подготвеност кон трпеливост во името на позитивното взаемно дејствие со другите култури, етнички групи, луѓе од различна националност и верска припадност. Во толерантниот однос важна улога имаат вредностите: доверба, почитување и добра волја, потоа одговорноста за општото добро, солидарност и несебичност.

И во *Декларацијата за принципите на толеранција* е нагласено дека најефикасно средство за спречување на интолеранцијата е образованието. Образованието во духот на толерантноста се состои во обучување на луѓето за сопствените права и слободи, за да се обезбеди спроведување на овие права и да се зајакне стремежот за заштита на правата на другите.¹ Образованието за толеранција треба да се смета за итна и важна задача. Тоа треба да биде во функција на борбата против влијанија кои водат кон страв и исклучување на другите. Таквото образование, всушност, треба да им помогне на учениците да ги развијат капацитетите за независно мислење, критичко размислување и да донесуваат заклучоци врз основа на моралните вредности. (Declaration of Principles on Tolerance, UNESCO, 1995)

Под толерантно поведение се подразбира надворешно манифестирање на активности од страна на ученикот, кои вклучуваат почитување на „другите“; способност за целосно прифаќање на „другите“ такви какви што се; поимање на одредени карактеристики, како на пример „манифестација на индивидуалноста“; способност да се види во „другиот“ еднакво достоинствена личност на себе; емоционално-волева подготвеност за критички дијалог со „другите“; способност за компромис и подготвеност да се жртвува личен интерес, со цел да се надмине и спречи конфликт; како и способност за критичко однесување кон себеси, како кон „друг“ со цел самоподобрување.

Критериуми, пак, за толерантно однесување на ученикот се следниве: соработка и солидарност во решавање на заедничките предизвици; манифестирање на меѓусебно почитување, добродушност и толеранција кон различни групи (етнички, религиозни, лица со попреченост во развојот, бегалци итн.); обезбедување на можност да се следат традициите на сите култури застапени во општеството; употреба на позитивна лексика во комуникацијата со другите луѓе; почитување на принципите на еднаквост и др. (според Заянчковская, 2013: 43)

Развојот на толеранцијата во образованието треба да се одвива преку дијалог, соработка и обука за хуманизација на воспитно-образовниот процес како за учениците, така и за наставниците: формирање на идеи за културна разновидност во општеството и во светот; образование за мир, толеранција и хумана меѓународна комуникација; градење на позитивен став кон културните разлики; формирање на вештини за ефективна интеракција со различни култури и создавање на услови за интеграција на учениците во културите на другите народи. (Чебураков, Романенко, 2013: 101)

Воспитно-образовните активности кои водат кон зајакнување на меѓуетничките и меѓурелигиските односи помеѓу учениците треба да бидат од големо значење, бидејќи од тоа зависи понатамошниот развој на меѓукултурната толеранција и меѓусебното меѓукултурно збогатување.

Во основните училишта во Македонија, покрај низата активности кои се спроведуваат за зголемување на свеста кај учениците за меѓуетничка и меѓурелигиска толеранција, од 2010 година, како изборни предмети во наставата од шесто одделение

¹ „Другите“ – оние кои се различни од нас.

основно училиште воведени се предметите етика во религиите, запознавање на религиите и класична култура во европската цивилизација.

Предметот *етика во религиите* ја изучува етиката како наука за доброто и моралот; потоа, заедничките принципи на религиските учења (православното христијанско учење, исламот, јудаизмот, католичкото и евангелско-методистичкото учење). Од содржините и активностите при овој предмет се очекува учениците да се запознаат со етиката и моралните вредности на наведените религии; да го прифаќаат и почитуваат хуманото однесување меѓу луѓето; да се запознаат со различните религии на граѓаните во македонското општество и да развијат вештини за толеранција, дијалог, почитување и соработка со другите. (Наставна програма по предметот *етика во религиите*, 2010)

Наставата по предметот *запознавање на религиите* им овозможува на учениците да се запознаат со вредностите на големите светски религии, како и со самата природа на религијата, со нејзините почетоци и со нејзиното значење за човекот воопшто. Цели на наставата се: учениците да се запознаат со природата и вредностите на различните религии; да научат да ги почитуваат различните религии; да ја запознаат улогата на религиите во современиот свет и да развијат способности и вештини за водење дијалог и соработка со различниот од себе. (Наставна програма по предметот *запознавање на религиите*, 2010)

Наставниот предмет класична култура во европската цивилизација им овозможува на учениците да се запознаат со класичната култура како извор на темелните културни, научни и општествени принципи врз кои е изградена современа Европа и нуди парадигми кои се посакувани и неопходни во оформувањето на младите поколенија. Застапеноста на ваквите содржини се смета дека ќе го олесни усвојувањето на некои универзални морални и цивилизациски вредности и ќе придонесе во изградувањето на млади личности со широка култура. (Наставна програма по предметот *класична култура во европската цивилизација*, 2010)

Се поставува прашањето: Дали наставата при овие изборни предмети и другите наставни активности кои се спроведуваат во иста насока, придонесуваат за зголемување на свеста кај учениците за толеранција, дијалог, почитување и соработка со учениците од друга етничка и религиозна припадност? Ова е предмет на истражување во овој труд.

2. Методологија на истражувањето

Во трудот се проучуваше главната хипотеза, која беше претпоставка дека учениците од основно училиште обично се доста толерантни по однос на етничките и религиозните разлики, но нивното ниво на толеранција е различно. Еден од доминантните фактори кои го определуваат ова ниво е етничката, а потоа и половата припадност. Сигурно дека има влијание и возраста на учениците, но во ова истражување, овој фактор е контролиран со тоа што сите испитаници се приближно на иста возраст.

Хипотезата на истражувањето гласи:

Н: Учениците на иста возраст се разликуваат по однос на развиените вештини на толеранција, дијалог, почитување и соработка со учениците од друга националност, во зависност од етничката припадност и полот.

Популација и примерок: Истражувањето е спроведено во Февруари 2014 година на примерок од 357 испитаници (шесто и седмо одделенци), во четири основни училишта од

Скопје: „Ј. Х. Песталоци“ (66 ученици), „Х. Т. Карпош“ (55 ученици), „Братство“ (85 ученици) и „Хасан Приштина“ (152 ученици). Од вкупниот број испитаници, 149 се Македонци (73 машки и 76 женски), а 209 се Албанци (109 машки и 100 женски). Просечна возраст на испитаниците е 11,4 години.

Во оваа прилика беше користен пригоден примерок на ученици кои беа присутни на часовите кога се спроведе теренското истражување. Учениците беа анкетирани со помош на скала која содржи 24 ајтеми изработена од авторот на истражувањето на македонски јазик за учениците од македонска националност и на албански јазик за учениците од албанска националност. Со скалата се утврдуваше односот на учениците кон различните од нив, според националноста и религиската припадност: способноста за дијалог со другите, почитување, соработка и солидарност. Учениците заокружуваа еден од четирите понудени одговори, како на пример: а) апсолутно е точно б) понекогаш е точно в) ретко е точно и г) воопшто не е точно. Одговорите се бодуваа со 5, 4, 2 и 1 бод. Секое не одговорено прашање се сметаше како „не знам“ или „не сум сигурен како да одговорам“ и се бодуваше со 3 бода. Максимумот бодови на скалата изнесува 120, а минимумот бодови изнесува 24.

Инструментот содржи пет субскали, и тоа:

I *Почитување на другите*: се собираат бодовите од прашањата 1, 12, 13 и 14. Четири прашања со бодување од 4 до 20;

II *Другарување со другите*: се собираат бодовите од прашањата 2, 4, 5, 6, 7, 8, 15 и 21. Осум прашања со бодување од 8 до 40;

III *Солидарност кон другите*: се собираат бодовите од прашањата 22, 23 и 24. Три прашања со бодување од 3 до 15;

IV *Избегнување на конфликтни ситуации со другите*: се собираат бодовите од прашањата 3, 16 и 17. Три прашања со бодување од 3 до 15;

V *Постоење и почитување на универзални вредности кои важат во сите религии*: се собираат бодовите од прашањата 4, 5, 11, 18, 19 и 20. Шест прашања со бодување од 6 до 30.

Добиените резултати од теренското истражување статистички се обработени со SPSS програмот. Пресметани се фреквенции, аритметичка средина, стандардна девијација и еднонасочна Анализа на варијанса (ANOVA). Парцијалните споредби се направени со помош на Bonferroni post-hoc тестот.

3. Резултати

Во табелите 1 и 2 се прикажани резултатите со кои се проверува вистинитоста на поставената хипотеза H, според која учениците на иста возраст се разликуваат по однос на развиените вештини на толеранција, дијалог, почитување и соработка со учениците од друга националност и религиозна припадност во зависност од етничката припадност и полот. Според добиените резултати од истражувањето, постои статистички значајна разлика помеѓу групите испитаници на ниво 0.01 ($p < 0.01$), што ја потврдува хипотезата. Ученичките од македонска националност, а потоа и ученичките од албанска националност покажуваат поголеми вештини на толеранција кон различните од нив, отколку учениците од македонска националност, како и учениците од албанска националност, каде што ваквите вештини се најмалку видливи во однос на останатите групи испитаници.

Табела 1: Разлики помеѓу учениците и ученичките од македонска и албанска националност, по однос на развиените вештини за толеранција

Вкупен резултат на прашалникот								
Националност	Пол	N	M	SD	Min.	Max.	F	p
Ученици од македонска националност	машки	73	105.36	11.272	71	120	17.219	*.000
	женски	76	112.72	7.452	84	120		
Ученици од албанска националност	машки	109	102.12	13.068	67	120		
	женски	100	109.80	9.905	54	120		
Вкупно		358	107.17	11.537	54	120		

Во табела 2 се презентирани разликите кај учениците и ученичките од македонска и албанска националност во однос на компонентите кои го сочинуваат анкетниот прашалник. Оттаму можат да се воочат следниве резултати: По однос на сите компоненти, кои беа мерени со инструментот, забележана е статистички значајна разлика помеѓу групите испитаници на ниво 0.01 ($p < 0.01$). Од табеларниот приказ може да се воочи дека кај четири компоненти разликата е повеќе изразена помеѓу испитаниците во однос на полот. Ученичките повеќе отколку учениците сметаат дека секој треба да биде почитуван како личност без оглед на неговата способност, талент, пол, раса, култура, традиција, социјална положба, национална, верска припадност и слично. Тие повеќе, отколку нивните соученици, се грижат и придонесуваат за градење на позитивни односи со сите ученици врз основа на другарството; другаруваат и со ученици кои не се од иста етничка и религиозна припадност со нивната; сметаат дека кон сите луѓе, без разлика на националната и религиската припадност должни се да покажат солидарност, хуманост и сочувство и дека е добро ако се приклучат кон солидарни акции кога им е потребна помош на луѓе со различна национална и религиска припадност од нивната; понатаму, имаат развиено поголема свест за тоа дека секоја религија во своето учење вклучува етички и морални принципи за добро однесување; дека добродетелите се важни за секого и се подеднакво ценети и вреднувани како во сите религии, така и во сите општества.

Табела 2: Разлики помеѓу учениците и ученичките од македонска и албанска националност, по однос на спремноста за прифаќање, почитување, другарување и помагање на другите

→ Националност		Ученици од македонска националност				Ученици од албанска националност				ANOVA	
→	пол	машки		женски		машки		женски		F	p
↓	Анкетни прашања	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
1.	Почитување на другите	17.2	2.789	19.3	1.530	17.8	2.348	18.5	2.320	12.336	.000
2.	Другарување со другите	35.2	5.062	37.8	3.046	33.0	7.042	36.7	5.092	13.716	.000
3.	Солидарност кон другите	13.6	1.794	14.3	1.391	13.6	2.333	14.6	.925	8.934	.000
4.	Избегнување на конфликтни ситуации со другите	13.2	2.273	14.1	1.660	11.8	2.953	12.2	2.862	13.974	.000
5.	Постојат универзални вредности почитувани од сите религии	25.9	3.546	27.1	2.912	24.8	4.843	27.3	3.112	10.651	.000

Другарството, почитувањето и солидарноста кон другите, како и свесноста за постоење на универзални вредности помалку е застапена кај учениците од македонска националност, а најмалку кај учениците од албанска националност.

Што се однесува, пак, до компонентата: избегнување на конфликтни ситуации со другите, постојат значајни разлики по однос на етничката припадност на учениците.

Имено, ученичките и учениците од македонска националност повеќе избегнуваат конфликтни ситуации со различните од себе, отколку ученичките и учениците од албанска националност. Последниве, најмногу си дозволуваат да користат навредливи и непристојни зборови кон учениците кои се различни од нив по национална и религиозна припадност.

4. Дискусија

Добиените наоди од ова истражување и изнесените теоретски сознанија покажуваат дека образованието за толеранција е многу важен сегмент од воспитно-образовниот процес и не смее да се запоставува. Проблемот и понатаму останува актуелен. Толеранцијата како дел од воспитно-образовниот процес треба да се смета како итна и најважна задача за формирање на целосна личност, потребна и корисна на општеството. Образовните институции се должни да обрнат внимание на ова прашање. Кај помладите генерации неопходно е да се формира почитување кон другите народи, религии и култури, подготвеност за соработка и интеракција со различните од себе. Учениците треба да научат да го почитуваат секој човек, независно од неговата националност, култура, религија и карактеристики на живеењето; кај учениците треба да се стимулира желбата да ги запознаат различните култури; да научат да ги спречат или креативно да ги надминат меѓусебните конфликти. Важна задача на образовните институции е да ги информираат учениците со одреден спектар на знаења за народите и земјите во светот, нивниот однос на зависност и неделивост на светот. Неопходно е, не само промовирање на идејата за толерантни односи, но исто така подигнување на целокупното ниво на културен развој на учениците. Најдобар начин да се воспостават толерантни односи се заедничките активности. Во таа смисла, креативните собири се способни да направат многу повеќе од чисто информативно-образовната дејност.

5. Заклучок

Потребно е да се формира заеднички систем на вредности и ставови кои ќе го обезбедат единството на мултиетничкото и мултирелигиозното општество. Денешните ученици, како идна интелектуална елита во општеството, можат да станат активен проводник на идеите на мултикултурализмот, со што ќе се обезбеди стабилен развој на општеството.

Сето ова ја зголемува одговорноста на образовниот систем, бидејќи и носителите на негативните ставови во меѓуетничката и меѓурелигиската интеракција може да станат интелектуална елита на иднината, која ќе го дефинира јавното мислење, а со тоа и меѓуетничките односи.

Перспективна област за понатамошно научно-педагошко истражување е ефикасноста на наставните програми кои вклучуваат образование за толеранција и пронаоѓање на нови начини за нивно подобрување, како и конкретни патишта за нивна реализација.

Литература

1. Чебураков С. В., Романенко Д. Н. (2013) Молодежь как учитель толерантности. Укрепление межнациональных связей и толерантности в студенческой среде. Ростов-на-Дону: Ростовский государственный строительный университет, (100-102).
2. Declaration of Principles on Tolerance, UNESCO, 1995.
3. Наставна програма за предметот етика во религиите. (2010). Биро за развој на образованието на Република Македонија. Достапна на http://bro.gov.mk/docs/izborni_predmeti/Etika%20vo%20religiite%20konechna%20verzija.pdf.
4. Наставна програма за предметот запознавање на религиите. (2010). Биро за развој на образованието на Република Македонија. Достапна на http://bro.gov.mk/docs/izborni_predmeti/ZAPOZNAVANJE_SO_RELIGIITE.pdf.
5. Наставна програма за предметот класична култура во европската цивилизација. (2010). Биро за развој на образованието на Република Македонија. Достапна на http://bro.gov.mk/docs/izborni_predmeti/klasichna%20kultura%20vo%20evropskata%20civilizacija.pd.
6. Заянчковская Т. А. (2013). Воспитание толерантности как духовно-нравственной ценности в условиях профессионального образования. Укрепление межнациональных связей и толерантности в студенческой среде. Ростов-на-Дону: Ростовский государственный строительный университет, (39-44).